

2. Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2003. 215 с.
3. Фатьянов А.А. Тайна как социальное и правовое явление. Ее виды. Государство и право. 1998. № 6. С. 5-14.
4. Красавчикова Л.О. Личная жизнь граждан под охраной закона. Москва: Юрид. лит., 1983. 160 с.
5. Панченко П.Н. Институт тайны: правоохранные аспекты. Государство и право. 1998. № 8. С. 124-125.
6. Смолькова И.В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе: дисс. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09. Иркутск, 1998. 404 с.
7. Логінова С.М. Адвокатська таємниця: теорія і практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. Київ, 2002. 19 с.
8. Словарь иностранных слов. Москва: ЮНВЕС, 1995. 832 с.
9. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/print>.
10. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI в редакції Закону України від 9 квітня 2015 року № 319-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
11. Про державну таємницю / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 16. Ст. 93.

УДК 343.985

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ: ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ

Попов Володимир Юрійович,
аспірант кафедри кримінально-
правових дисциплін юридичного
факультету (Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна)

У статті на основі сучасного криміналістичного аналізу з урахуванням наявної вітчизняної антитерористичної практики особа терориста проаналізована як елемент криміналістичної характеристики терористичного акту. Наголошується на необхідності вдосконалення відповідних криміналістичних методів і формування оновлених криміналістичних характеристик аналізованих злочинів. Актуальність дослідження соціально-психологічного портрета особистості терориста розглядається у світлі сучасних тенденцій. Зазначається, що інформація про особу злочинця, встановлена під час розслідування, створює нову самостійну інформацію, що дає змогу правильно визначити напрям і способи розшуку й затримання злочинця, висунути й перевірити типові слідчі версії, виявити обставини, що сприяли вчиненню злочину, обрати найбільш ефективні тактичні прийоми допиту підозрюваних і прийняти інші тактично правильні рішення в ході розслідування конкретного злочину. Автор систематизує основні наукові підходи до розгляду проблем в аспекті вивчення групи кримінологічно значущих властивостей

злочинця. Визначено, що до криміналістичної характеристики особи терориста доцільно включати відомості про мотив учинення терористичної діяльності, загальні біологічні відомості, відомості щодо соціальних властивостей особистості, відомості про особисті якості та психологічні особливості, відомості про поведінку підозрюваного до, під час і після вчинення злочину. Описано окремі типологічні характеристики особи терориста для таких груп: особи, які вчиняють терористичний акт на ґрунті національної ненависті, й особи, які вчиняють терористичний акт з релігійних переконань. На основі аналізу слідчо-судової практики зроблено певні висновки щодо узагальненого криміналістичного портрету особи терориста й окреслено шляхи подальшого вивчення цих проблем.

Ключові слова: злочин, тероризм, терористичний акт, розслідування, криміналістика, особа злочинця.

THE ACTUAL ISSUES OF THE MODERN CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS OF THE TERRORIST ACTION: PERSONALITY OF CRIME

Popov Volodymyr Yuriiovich,
Postgraduate Student at the
Department of Criminal and Legal
Disciplines of Law Faculty
(V.N. Karazin Kharkiv National
University, Kharkiv, Ukraine)

In the article, on the basis of modern forensic analysis, taking into account the current domestic counter-terrorism practice, an element of the forensic characterization of a terrorist act is analyzed as a terrorist's person. The necessity of perfection of the corresponding criminalistic methods and formation of the updated forensic characteristics of the analyzed crimes is emphasized. The relevance of the research of the socio-psychological portrait of the personality of the terrorist is considered in the light of current trends. It is noted that information about the identity of the offender established during the investigation creates new independent information, which allows to correctly determine the direction and methods of seeking a criminal, to nominate and verify typical investigative versions, to identify the circumstances that constituted the crime, to choose the most effective tactical methods of questioning the suspects and adopt other tactically correct decisions in the course of investigating a particular crime. The author systematized the main scientific approaches to the study of problems in the aspect of studying a group of criminologically meaningful properties of the offender. It is determined that it is expedient to include in the forensic description of the terrorist's person the information about the motive of committing terrorist activity, general biological data, information about social properties of the person, information about personal qualities and psychological peculiarities, information about the behavior of the suspect before, during and after the crime. Some typological characteristics of the person of a terrorist are shattered: those who commit a terrorist act on the basis of national hatred and those who commit a terrorist act on religious beliefs are described. On the basis of the analysis of investigative and judicial practice, certain conclusions were drawn regarding the generalized criminalistic portrait of the terrorist's person and outlined ways for further study of the problems.

Key words: crime, terrorism, terrorist act, investigation, criminalistics, the identity of the offender.

Актуальність дослідження соціально-психологічного портрету особистості терориста зумовлюється передусім сформованою сьогодні криміногенною ситуацією в нашій державі й тенденцією зростання злочинів терористичного характеру, що

становлять одну з основних загроз національній і громадській безпеці та відіграють деструктивну роль у життєдіяльності всього суспільства. З огляду на складність протидії злочинам цієї категорії в сучасних умовах, виникає необхідність удосконалення відповідних криміналістичних методик і, зокрема, формування оновленої криміналістичної характеристики цих злочинів. Особливе значення в цьому аспекті має криміналістичний аналіз особи терориста як важливого елемента криміналістичної характеристики терористичного акту.

Дослідженню загальних теоретичних проблем методики розслідування злочинів, у тому числі й терористичної спрямованості, присвятили увагу вітчизняні та зарубіжні вчені-криміналісти, а саме: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, В.А. Журавель, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, М.В. Салтєвський, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші. Окремі аспекти дослідження особи терориста розглядалися в наукових працях Ж.В. Васалатій, І.А. Воротова, Т.О. Гончарової, В.Г. Гузікова, Є.В. Давидова, В.В. Літвіна, А.Г. Марутіна, В.О. Стекольнікова й інших.

Мета статті – дослідження основних характеристик особи сучасного терориста як елемента криміналістичної характеристики терористичного акту.

Як слушно відзначають вчені-криміналісти, злочинна діяльність є першим елементом складного об'єкта криміналістики. Необхідність його вивчення зумовлена тим, що суб'єкт розслідування злочинів (слідчий) для успішного виконання своєї роботи повинен володіти особливими знаннями щодо вчинення злочинів (про типологічні риси злочинців, особливості злочинних способів і прийомів, характерні для них сліди тощо). Результатом пізнання є формування криміналістичного вчення про механізм злочинної діяльності та криміналістичної характеристики злочинів. При цьому механізм злочинної діяльності – це система взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів під час учинення злочинів (злочинця, потерпілого, обстановки, способів тощо). У свою чергу, криміналістична характеристика злочинів являє собою систему відомостей про елементи механізму їх учинення і є результатом наукового пізнання злочинної діяльності. Вона є інформаційною основою, складеною в результаті узагальнення механізму вчинення злочинів певних видів (пізнання об'єкта) [1, с. 152]. Отже, криміналістична характеристика злочину, будучи абстрактною науковою категорією, має як теоретичне значення, що виявляється в удосконаленні загальних та окремих методів розслідування, так і практичне – для висунення й перевірки типових версій, вирішення інших завдань, що стоять перед органами досудового розслідування [2, с. 12].

Розглядаючи зміст криміналістичної характеристики терористичного акту, варто зазначити, що серед інших її структурних елементів особливий інтерес становить характеристика особи злочинця. Так, інформація про особу злочинця, встановлена під час розслідування й зіставлена з відомостями про спосіб, механізм та обстановку вчинення злочину, створює нову самостійну інформацію, що дає змогу правильно визначити напрям і способи розшуку та затримання злочинця [3, с. 33]. Вивчення особи злочинців дає можливість виявлення деяких закономірностей у поведінці обвинувачених під час слідства й у суді, що може бути використано слідчим під час вибору тактики процесуальних і слідчих дій, а також для напряму розслідування в конкретному кримінальному провадженні [4, с. 200].

У сучасних наукових джерелах дослідженню особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики приділяється окрема увага. Так, В.О. Образцов підкреслює, що з усієї чисельності властивостей і відношень злочинця інтерес криміналістики викликають лише ті з них, які «беруть участь» у процесі детермінації механізму злочинів, зумовлюють особливості його відображених можливостей у процесі слідоутво-

рення, разом із тим випробовують і закарбовують у собі вплив інших осіб, предметів, процесів, які з ними взаємодіють [5, с. 146].

Визначаючи структуру особи злочинця, О.Н. Колесниченко та В.О. Коновалова наголошують, що комплекс ознак, які характеризують особу злочинця, може бути різним, залежно від його цільового призначення й, відповідно, ознаки різної природи. Комплекс ознак особи злочинця як елемент криміналістичної характеристики охоплює всі ознаки, що можуть слугувати визначенню ефективних шляхів і методів встановлення, розшуку й викриття злочинця [6, с. 46].

Влучно відзначає М.Т. Ведерников, що інформація про особу злочинця повинна давати цілісне, закінчене уявлення, тому предмет її вивчення повинен містити дані щодо проявів особистості як в основних сферах діяльності будь-якого члена суспільства (праця, побут, суспільно-політична діяльність), так і в специфічній сфері, притаманній особам, які вчиняють злочини (сфера кримінально-правових відносин), а також дані про її соціально-психологічні та емоційно-вольові якості [7, с. 74].

Р.С. Белкін зазначає, що криміналістичне вивчення особи злочинця повинно включати отримання відомостей про: а) соматичні та психофізичні властивості особи, дані про які використовуються з метою розшуку й ідентифікації; б) психофізичні властивості особи, що визначаються й проявляються в способі вчинення злочину; в) методикку вивчення особи учасників процесу слідчим і судом, тобто методів і правил вивчення особи в практичних цілях кримінального судового провадження [8, с. 34–35].

У свою чергу, М.А. Селіванов відзначає, що до характеристики особи злочинця доцільно включати такі дані: а) соціальні – соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія тощо; б) психологічні – світогляд (світосприйняття), переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент тощо; в) біологічні – стать, вік, особливі прикмети, фізичні дані: сила, зріст, вага та деякі інші [9, с. 132].

Певний інтерес становить дослідження особи злочинця з позиції кримінологічної науки. Так, І.М. Даньшин розглядає особистість злочинця як сукупність істотних і стійких суспільних ознак і соціально зумовлених біопсихологічних особливостей індивіду, що, об'єктивно реалізуючись у вчиненні конкретного злочину (злочинах), надають його вчинку характер суспільної небезпеки, а винній особі властивість суспільної небезпеки, у зв'язку з чим вона притягується до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [10, с. 126]. Учений зазначає, що поняття особистості злочинця необхідно розглядати як: а) особистість індивіда, котрий учинив конкретний злочин, б) особистість окремих категорій (видів) злочинців (наприклад, убивць, хабарників та ін.), в) особистість злочинця загалом [11, с. 84].

Найбільш розгорнуту структуру особистості злочинця запропонував П.С. Дагель. Вона, на його думку, повинна в себе включати п'ять підструктур, що містять певні ознаки:

1) ознаки, які безпосередньо характеризують суспільну небезпеку особи злочинця (характер вчиненого злочину, його тяжкість і злочинні наслідки; форма вини, мотив і мета злочину; спосіб учинення злочину; привід і ситуація вчинення злочину; вчинення злочину вперше, повторно, систематично або рецидивістом; наявність або відсутність інших правопорушень та інших антигромадських вчинків; інші обтяжуючі або пом'якшуючі відповідальність обставини; ставлення злочинця до скоєного; поведінку під час відбування покарання);

2) ознаки, що розкривають соціальні (й антисоціальні) відносини особи в різних сферах суспільного життя (загальногромадянські відносини; трудові відносини; участь у різних формах навчання і його результати; сімейні відносини; побутові відносини з найближчим безпосереднім оточенням; участь у громадських організаціях; зв'язки зі злочинними та іншими антигромадськими елементами);

3) ознаки, що дають морально-психологічну характеристику особи (спрямованість особи; світогляд особи; інтереси особи; стійка система мотивів поведінки; моральні принципи, цінності й норми, якими особа практично керується в діяльності; моральні навички та звички особи; характер і рівень потреб особи);

4) ознаки, що характеризують психологічний стан особи та її психічні особливості (особливості відчуттів, сприйняття, пам'яті; особливості протікання інтелектуальних, вольових та емоційних процесів і відповідні властивості особистості; темперамент; здатності; наявність або відсутність психічних аномалій; вікові особливості психіки);

5) ознаки, що характеризують фізичні (біологічні) властивості особи (стать; вік; особливості фізичної конституції; фізіологічні особливості, стан здоров'я; інстинкти, потяги, фізіологічні потреби) [12, с. 52].

Визначений науковцями перелік властивостей особи злочинця може бути покладений в основу формування сучасного портрета особистості терориста. Уважаємо, що до криміналістичної характеристики особи терориста доцільно включати таке:

- відомості про мотив учинення терористичної діяльності (терористичні акти вчиняються на ґрунті національної ненависті, з релігійних, політичних або ідеологічних переконань, з екстремістських мотивів тощо);

- загальнобіологічні відомості (вік, стать, рівень фізичної підготовки, особливі прикмети тощо);

- відомості щодо соціальних властивостей особистості (віросповідання, професійна належність, місце проживання, сімейний стан, соціальний статус, ціннісні орієнтири тощо);

- відомості про особисті якості та психологічні особливості (емоційна уразливість, потяг до релігії, темперамент, інтелект, здібності, психічні відхилення, психологічна залежність тощо);

- відомості про поведінку підозрюваного до, під час і після вчинення злочину.

Розглянемо окремі типологічні характеристики особи терориста.

Особи, які вчиняють терористичний акт на ґрунті національної ненависті. Як правило, такими особами є вихідці з країн Близького Сходу, які брали участь у бойових діях і збройних сутичках на території Сирії, Лівії, Іраку тощо або проходили навчання в тренувальних таборах підготовки бойовиків. Основними цілями вчинення терористичних актів такими особами зазвичай є дестабілізація суспільно-політичної ситуації всередині країни, перерозподіл сфер впливу між різними етнічними (національними) групами або державами, зміна меж території й державного кордону, створення власної незалежної держави або автономної території. Зазначені особи використовують у своїх цілях сучасні євроінтеграційні та глобалізаційні процеси й, переїжджаючи до країн Європи, формують своєрідні спільноти. З метою безперешкодного перетину кордону й легального проживання на території певної країни злочинці нерідко використовують міжнародні програми студентського обміну, що передбачають повне фінансове забезпечення її учасників (безоплатне навчання, оплата проїзду, проживання та харчування, медичне страхування тощо). Така категорія терористів характеризується зневагою до суспільного устрою, ненавистю до інших національних груп або окремих націй та особливою жорстокістю.

Особи, які вчиняють терористичний акт з релігійних переконань. У таких випадках лідери псевдорелігійних організацій (ісламські радикали) залучають до вчинення терористичного акту побожних осіб під прикриттям релігійної віри, переслідуючи при цьому політичні або корисливі цілі. В окремих випадках до терористичної діяльності залучаються зневірені самотні особи, які мають боргові зобов'язання й перебувають у стані гострого або хронічного стресу. З метою ідеологічної обробки та підміни цінніс-

них ідеалів до таких осіб застосовується психологічний вплив і їм навіюється ідеологія щодо знищення «невірних» (ідеологія «священної війни»). Нерідко роль виконання терористичного акту відводиться терористам-смертникам (релігійним фанатикам), які приводять у дію вибуховий пристрій шляхом самопідриву. Зазначені особи характеризуються підвищеним потягом до релігії та емоційною уразливістю.

Аналіз слідчо-судової практики дає змогу зробити певні висновки щодо узагальненого криміналістичного портрета особи терориста. Так, організаторами терористичних актів, як правило, є чоловіки зрілого віку (35–55 років), що мають вищу освіту, високий інтелектуальний рівень і володіють корупційними зв'язками у владно-управлінських структурах. Безпосередніми виконавцями в більшості випадків є чоловіки молодшого віку (18–35 років) з високим рівнем фізичної підготовки, наявним досвідом ведення бойових дій, нерідко з наявними судимостями за корисливо-насильницькі злочини. До вчинення терористичного акту можуть також залучатися жінки, неповнолітні особи або особи з психічними вадами. Зазначені особи характеризуються зневагою до загальнолюдської моралі та непохитною вірою в істинність своїх переконань. З метою вербування потенційних виконавців терористичних актів доволі часто використовуються соціальні мережі в Інтернеті.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що врахування слідчим певних властивостей особи злочинця під час розслідування терористичного акту дасть йому змогу висунути й перевірити типові слідчі версії, виявити обставини, що сприяли вчиненню злочину, обрати найбільш ефективні тактичні прийоми допиту підозрюваних і прийняти інші тактично правильні рішення в ході розслідування конкретного злочину. З урахуванням вимог оргкомітету до обсягу наукової публікації нами розглянуто лише окремі основні сьогоденні типи особи сучасного злочинця-терориста, який, на жаль, уже типовий для вітчизняної практики протидії злочинності. У подальшому ця проблематика потребує окремого прискіпливого аналізу з урахуванням особливостей учинення терористичних актів з використанням невинних форм поведінки (особами з психічними розладами, малолітніми тощо), релігійними фанатиками, членами псевдорелігійних структур, сектантами тощо. На окрему увагу в цьому аспекті заслуговують питання особливостей розслідування злочинів, учинених членами міжнародних злочинних угруповань, що професійно беруть участь у різних озброєних зарубіжних конфліктах і фінансуються із-за кордону.

Список використаних джерел:

1. Даньшин М.В. Злочинна діяльність як об'єкт пізнання у криміналістиці та інтегративний фактор її розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2015. Вип. 19. С. 148–153.
2. Исаков А.В. Расследование преступлений террористического характера, совершаемых путем взрывов: криминалистические и уголовно-правовые аспекты: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Москва, 2006. 24 с.
3. Яблоков Н.П. Криминалистика: учебник для вузов. Москва: ЛексЭст, 2003. 376 с.
4. Лужецька О.Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2013. № 4. С. 196–201.
5. Образцов В.А., Богомолова С.Н. Допрос потерпевшего и свидетеля на предварительном следствии. Москва: Омега-Л, ИМПЭ им. А.С. Грибоедова, 2003. 160 с.
6. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учебное пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

7. Ведерников Н.Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики. *Криминалистическая характеристика преступлений*. Москва: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. С. 72–77.

8. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Частные криминалистические теории: в 3 т. Москва: Юристъ, 1997. Т. 2. 464 с.

9. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий. Москва: Юридическая литература, 1982. 152 с.

10. Даньшин И.Н. К вопросу о личности преступника. *Проблемы соц. законности*. 1980. Вып. 6. С. 117–126.

11. Даньшин И.Н. О методологической роли особенного и отдельного в криминологии. *Проблемы правоведения*. 1987. Вып. 48. С. 79–86.

12. Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве: учебное пособие. Владивосток: Дальневост. гос. ун-т, 1970. 132 с.

УДК 343.132

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Салманова Олена Юріївна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного
права і процесу (Харківський
національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

Статтю присвячено проблемним питанням правозастосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів, який є новелою для теорії кримінального процесу та правозастосовної діяльності. З'ясовано законодавчі неточності й суперечності щодо процесуального порядку застосування цього заходу. Науково обґрунтовані певні пропозиції та рекомендації з удосконалення процесуальної форми тимчасового доступу до речей і документів. Наголошено на доцільності надання слідчому судді оригіналів документів або належним чином завірених їх копій та інших матеріалів стороною кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. Це, на наше переконання, сприятиме більш обґрунтованому й виваженому прийняттю слідчим суддею рішення щодо надання дозволу на проведення тимчасового доступу до речей і документів. Зроблено висновок, що тимчасовий доступ до речей і документів є універсальним правовим інструментом, адже може бути застосований у будь-якому кримінальному провадженні незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення як стороною обвинувачення, так і стороною захисту. Тимчасовий доступ до речей і документів, на відміну від витребування й отримання речей, документів, інформації в порядку, передбаченому ст. 93 КПК України, характеризується більшим ступенем обмеження прав, свобод і законних інтересів особи. До того ж, на відміну від витребування й отримання речей, документів, інформації, яке в положеннях ст. 93